

System informatyczny planowania i dyspozycji drużyn trakcyjnych na PKP Cargo S.A.

W artykule, przedstawiono komputerowy system planowania pracy drużyn trakcyjnych oraz bezpośredniej dobowej dyspozycji zadań w transporcie kolejowym. Sformułowano podstawy problemu i jego praktyczne uwarunkowania na przykładzie PKP Cargo S.A. Omówiono podstawy zarówno długoterminowego planowania zadań jak i bieżącej dyspozycji i weryfikacji wykonania planu. Przedstawiono implementację praktycznie wdrożonego systemu. Sformułowano wnioski w odniesieniu do kompleksowego wdrożenia systemu dla całej sieci PKP Cargo.

1. Wstęp

Zagadnienie przydziału zadań dla maszynistów pojazdów szynowych stanowi podstawę prawidłowej pracy przedsiębiorstwa kolejowego w sensie pełnego wykonania przyjętych do realizacji zadań przy minimum kosztów ich realizacji.

W sensie matematycznym problem zwykle definiowany jest jako zagadnienie optymalnego pokrycia zbioru, z licznymi ograniczeniami. Problem ten jest przedmiotem badań licznych ośrodków naukowych w wielu krajach [1,2,3,4,5]. Zainteresowane wynikami i praktyczną ich implementacją są przede wszystkim duże firmy komunikacyjne transportu kolejowego, lotniczego i samochodowego.

Z uwagi na wielkość taboru i realizowanych przewozów/zadań krajowi przewoźnicy kolejowi stanowią największy praktyczny poligon dla optymalizacji przedziału zadań transportowych. Zasięg terytorialny operatora kolejowego – zwykle obszar całego kraju, oraz liczebność taboru odzwierciedla skalę problemu, rzutującą zasadniczo na wynik finansowy przedsiębiorstwa. Skala wielkości problemu w sensie obszaru (sieć kolejowa), wielkości bazy i koniecznej szybkości przetwarzania danych silnie warunkują możliwe rozwiązania informatyczne.

Koncepcja systemu powstała na bazie doświadczeń licznych przedsiębiorstw komunikacyjnych. Artykuł prezentuje program komputerowego wspomaganie planowania pracy drużyn trakcyjnych przedsiębiorstwa kolejowego, w praktycznej realizacji dla polskiego operatora PKP Cargo SA.

2. Wprowadzenie do systemu

W projekcie programu o umownej nazwie „Grafik Służb” przyjęto koncepcję interakcyjnego systemu planowania z zastosowaniem określonych procedur automatycznej generacji i optymalizacji. W tym sensie program planowania jest programem projektowym, wyposażonym w odpowiednie narzędzia projektanta, zatem bardziej zbliżonym do programów klasy CAD niż klasycznych programów obsługi baz danych. Program umożliwia budowę harmonogramu pracy według dowolnych, definiowanych przez użytkownika, wielu różnych schematów stosowanych w przedsiębiorstwie.

Program umożliwia nie tylko budowę planu, ale także jego dynamiczną edycję w trakcie wykonania dzień po dniu tj. bieżącą weryfikację wykonania. W tym sensie program Grafik współpracuje z systemowym programem

„Dyspozytor”, stanowiącym pełny graficzny panel dyspozytorski do bieżącej kontroli realizacji zadań transportowych w czasie rzeczywistym.

Planowanie służb i obsługa realizacji planu stanowi wyjściową bazę danych dla pozostałych służb przedsiębiorstwa, stąd interakcyjny system planowania Grafik stanowi bazowy program dla działu planowania i rozliczeń przewozów w przedsiębiorstwie.

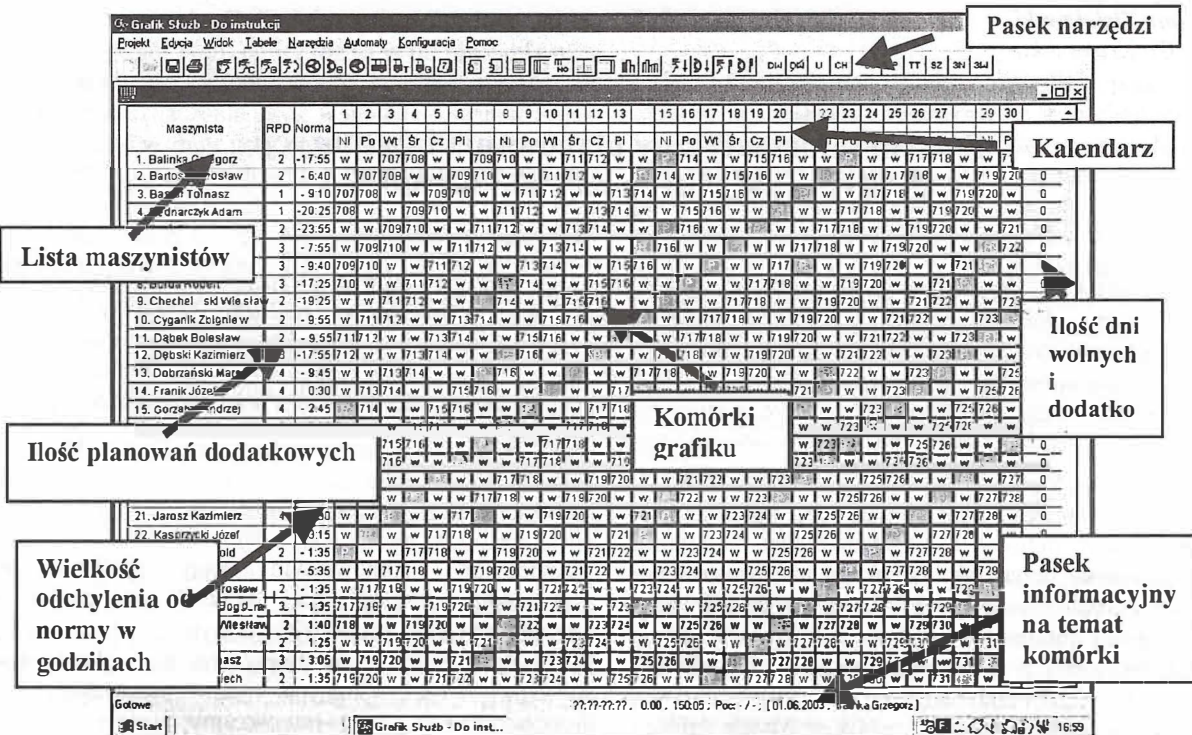
Program Grafik Służb jest programem wspomagającym konstruowanie długo - i krótkoterminowych planów pracy drużyn trakcyjnych. Program pozwala na układanie planów pracy zgodnie z obowiązującymi przepisami Kodeksu Pracy, Ustawy o czasie pracy kierowców oraz wewnętrznymi przepisami stosowanymi w Przedsiębiorstwie PKP Cargo S.A.

Program w 100% eliminuje takie podstawowe błędy ręcznie sporządzanego harmonogramu jak np. przydział kilku maszynistów do jednej służby lub pozostawienie nie obsadzonych służb, a szczególnie służb występujących okazjonalnie np. kilka razy w miesiącu lub roku. System automatów zastosowanych w programie Grafik na polecenie planisty dokonuje samoczynnej generacji planu wg przyjętej wersji i weryfikacji tak ułożonego planu.

Pełne wykorzystanie Grafiku Służb odbywa się nie tylko na płaszczyźnie konstruowania miesięcznych planów pracy dla pracowników drużyn trakcyjnych, ale także w ścisłej współpracy z Dyspozytorem przy wykonaniu tego planu. Jednolita baza danych programów Grafik – Dyspozytor pozwala na bieżącą kontrolę czasu pracy maszynistów (zwłaszcza w zakresie tzw. „godzin nadliczbowych”), wprowadzanie korekt wykonania planów pracy i kontrolę wykorzystania urlopów. Planowanie pociągów dodatkowych oraz innych służb nie ujętych w planach pracy pozwala dzięki automatom weryfikacyjnym uniknąć błędów popełnianych przez dyspozytorów podczas planowania tych służb. Planista po wykonaniu planów pracy pozostaje odpowiedzialny za ich bieżącą realizację.

3. Zarządzanie projektami

Każdy miesięczny grafik służb stanowi oddzielny projekt. Dzięki przyjętej technice zarządzania projektami możliwe jest tworzenie dowolnej liczby wariantowych, zależnych lub niezależnych rozwiązań/planów. Program czuwa nad zarządzanymi projektami – notując i rozpoznając następstwo kolejnych miesięcznych planów.

Rys.1. Panel główny programu Grafik Służb

W trakcie pracy nad planem lub realizacji grafiku w trakcie miesiąca dostępny jest podgląd każdego projektu i aktywne wykorzystanie go w tworzonej planie.

Program automatycznie otwiera rzeczywisty kalendarz dla projektu miesiąca. Dla każdego dnia miesiąca definiowany jest typ rozkładu jazdy (i kolor oznaczenia), który może być dowolnie zmieniony przez użytkownika.

4. Panel główny programu

Program wykorzystuje szeroko możliwości graficzne systemu Windows. Panel główny programu (rys.1) odzwierciedla naturalny plan służb i uzupełnia go bogatymi narzędziami graficznymi. Narzędzia dla użytkownika dostępne są z poziomu rozbudowanego menu i palety ikon. Użytkownik ma szerokie możliwości ustawienia parametrów graficznych panelu – wielkości fontów, skalowania, itp. według własnych potrzeb i upodobań.

Użytkownik decyduje o charakterze panelu – widok pełny czy skrótowy. Widok pełny umożliwia szczegółową obserwację planu w układzie służb, czasów i pojazdów. Widok skrótowy daje praktyczną prezentację planu całego miesiąca w układzie zmianowym. Panel umożliwia podgląd planu miesiąca poprzedniego lub dowolnie wybranego. Podgląd jest aktywny tzn. umożliwia wykonywanie wszystkich operacji w oparciu o wzorzec z miesiąca poprzedniego.

Bieżącą kontrolę poprawności planu umożliwia dynamiczny bilans godzin pracy kierowcy – uwzględniający alternatywnie, wg różnych wariantów rozliczeń, historię pracy kierowcy w poprzednich miesiącach.

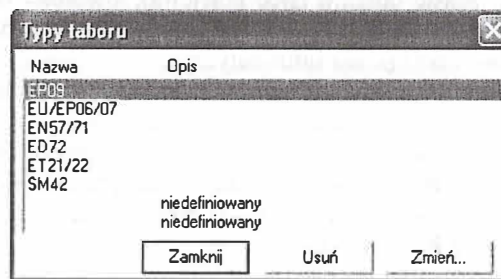
5. Baza danych

Aby rozpocząć normalną pracę z programem należy wprowadzić dane potrzebne do tworzenia planów pracy. Z poziomu użytkownika program pozwala na definiowanie i edycję danych związanych z maszynistami, pojazdami, służbami i szlakami. Wprowadzanie danych dokonuje się w

naturalnie zaprojektowanych, ergonomicznych oknach edycyjnych.

Z maszynistami związane są dowolnie definiowane ich cechy oraz systemy pracy. Maszyniści mogą być klasyfikowani w dowolnie definiowane grupy.

Definiowane przez użytkownika prace stanowią służby miesięcznego grafiku. Pojazdy można dzielić na definiowane przez użytkownika typy (Rys.2) i klasyfikować do odpowiednich grup.

Rys. 2. Typy taboru

Zapis tabeli szlaków polega na nadaniu identyfikatorów i podzieleniu na odcinki w miejscach, które mogą być również stacjami końcowymi.

Przykład:

Szlak Kraków – Wrocław z identyfikatorem 6 i podzielony na 8 wybranych odcinków.

Rys. 3. Definicja szlaku

Baza danych maszynistów zawiera podstawowe dane o maszynistach dla tworzenia planu (rys. 4), w tym wymaganą znajomość szlaków i taboru. Bilans godzin pracy „odkłada” się w bazie automatycznie ze zrealizowanych planów.

Rys. 4. Okno edycyjne maszynistów

Rys. 5. Okno edycyjne służb

Baza służb zawiera podstawowe dane o zadaniach do realizacji, wynikających m.in. z rozkładu jazdy pociągów (rys. 5), w tym typ rozkładu, typ taboru, pokrycie szlaków, identyfikator pociągu, rodzaj, okres aktywności oraz parametry czasu pracy.

6. Grupowanie, filtrowanie i sortowanie

Cechy, typy i grupy umożliwiają efektywne wykorzystanie filtrów służb i kierowców niezwykle pomocnych przy sporządzaniu grafiku. Wszystkie filtry są trójstopniowe –

włączony, wyłączony, neutralny. Kierowcy mogą podlegać filtrowaniu wg cech, systemu pracy, statusu i bilansu czasu pracy. Prace są filtrowane wg typu rozkładu jazdy, zmiany, dnia oraz rodzaju. Pojazdy filtrowane są wg typu.

Oprócz zwykłych filtrów dostępne są z menu lub ikony filtry grupowe – kierowców i służb. Filtry grupowe operują na grupach definiowanych wg dowolnych zasad użytkownika.

Sortowanie kierowców i służb może odbywać się wg wielu różnych kryteriów. Opcjonalny jest też kierunek sortowania.

7. Edycja planu służb

Planowanie pracy drużyn trakcyjnych jest procesem skomplikowanym, wymagającym niezbędnej wiedzy w zakresie prawa pracy i doskonałej znajomości zasad funkcjonowania transportu kolejowego.

Proces konstrukcji planów pracy składa się z etapów:

- wstępna generacja planu,
- wstawianie badań okresowych i urlopów,
- weryfikacja służb,
- uzupełnianie służb nie obsadzonych,
- wyrównanie godzin pracy maszynisty do zaplanowanego wymiaru czasu pracy,
- koordynacja planów miesięcznych,
- powtórna weryfikacja służb,
- zaznaczenie dni wolnych od pracy oraz dodatkowych dni wolnych.

Tworzenie planu i jego edycja w programie może odbywać się „ręcznie” lub automatycznie. Edycja ręczna polega na wyborze służby myszką z podręcznego menu, kopiowaniu z innego dnia, przeniesieniu w ramach tego samego dnia lub kasowaniu (z opcją zapamiętania w schowku). Kopiowanie może być dokonane z podglądu planu poprzednich miesięcy. Kopiowanie może być dokonywane przez schowek lub bezpośrednią operację myszką. Rozróżnienie bezpośredniej operacji myszką – kopiowanie/przenoszenie dokonuje się automatycznie bez absorbowania uwagi operatora. Podobnie kopiowanie w ramach dni różnego rozkładu dokonywane jest inteligentnie bez potrzeby nadzoru planisty. Edycja grafiku może dotyczyć nie tylko pojedynczej komórki grafiku, ale także dowolnie zaznaczonego bloku.

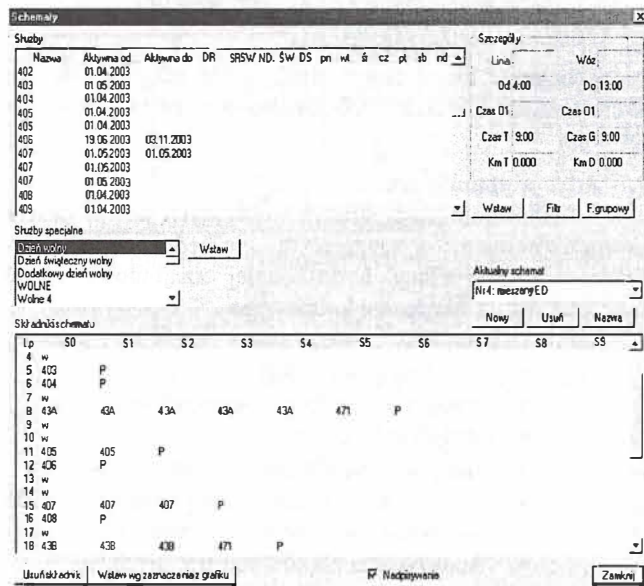
8. Automaty wspomagające

W celu automatyzacji prac zostały zdefiniowane specjalne automaty wspomagające działania typowe i uciążliwe dla ręcznej edycji. Wszystkie automaty są parametryczne – tj. pracują na grupach służb, kierowców i przedziale dni zadanym przez operatora, wykorzystując dodatkowo definiowane przez użytkownika parametry.

Parametryzacja automatów umożliwia ich szerokie stosowanie. Automaty można podzielić na trzy zasadnicze grupy: wspomagające przydział dni wolnych, wspomagające przydział służb i wspomagające przydział pojazdów.

Automaty zbudowane są w oparciu o funkcje zdefiniowane, losowe lub mieszane. Przykładem automatu mieszane jest możliwość generacji planu wg dowolnie długiego zdeterminowanego przez użytkownika schematu następstwa służb (rys.6), w którym określone są służby alternatywne, w kolejności ich preferencji obsady dla danego dnia i kierowcy, która może być losowo zmieniana w trakcie realizacji.

Ostatnim etapem układania planu jest zaznaczenie dni wolnych (dw) oraz dodatkowych dni wolnych (ddw). Zastosowany automat rozpoznaje ilość dw i ddw i wstawia je w odpowiednie wolne komórki, aż do momentu wstawienia odpowiedniej ich ilości lub braku możliwości wstawiania.

Rys. 6. Okno definicyjne schematów automatów generacyjnych

9. Weryfikacja planu

Ważnym etapem planowania jest zweryfikowanie poprawności przypisania służb, pod kątem odstępów między służbami, odstępów początków służb, znajomości taboru, znajomości szlaków, wymaganych ustawowych odpozyneków i dni wolnych. Weryfikacja wykonywana jest automatycznie. Pozostałe po weryfikacji służby widać w specjalnej tabeli – rys. 7.

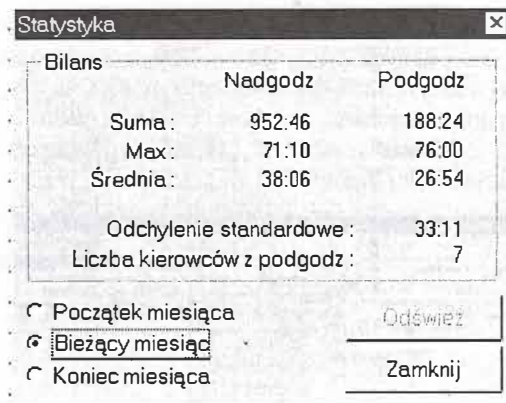
Rys. 7. Okno służb nieprzypisanych

10. Statystyki

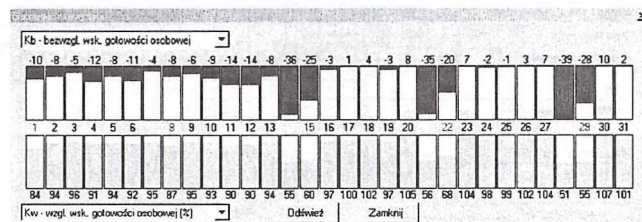
Operator-planista ma w każdej chwili możliwość podglądu statystyki układanego grafiku w odniesieniu do bilansu godzin i dni wolnych. Wyświetlone dane statystyczne pozwalają na natychmiastową ocenę jakości sporządzonego planu i ułatwiają jego ewentualną korektę. Operator ma do dyspozycji przełączniki wyświetlenia statystyki bieżącego miesiąca, na początek i na koniec miesiąca.

Program wykorzystuje opracowane przez autora wskaźniki gotowości przedsiębiorstwa do realizacji zadań przewozowych, które pozwalają w każdym momencie na podgląd i weryfikację możliwości realizacji planu.

Wskaźniki gotowości odnoszą się do gotowości kierowców i pojazdów do wykonania planowych zadań przewozowych.

Rys. 8. Okno podglądu statystyki ogólnej

Rys. 9. Okno podglądu gotowości miesięcznej

Wskaźniki wyświetlane są w liczbach bezwzględnych i procentach, również w postaci wykresów graficznych w układzie całego miesiąca jak i na poszczególne dni, co umożliwia bardzo dokładną wizualną weryfikację gotowości przedsiębiorstwa z dokładnością do zmiany roboczej w danym dniu.

11. Bieżąca realizacja planu

System Grafiki - Dyspozytor umożliwia nie tylko budowę planu, ale także dynamiczną jego edycję tj. bieżącą weryfikację wykonania. Realizacja (planu) dnia jest potwierdzana i uwidoczniana w planie. Zmiany wynikłe z realizacji są dynamicznie nanoszone w planie i korygowany jest automatycznie bilans kierowców.

W trakcie realizacji dynamicznie nanoszone są zmiany planu w programie Dyspozytor i automatycznie korygowana jest gotowość realizacji planu na nadchodzące dni.

Przyjęta technika umożliwia nie tylko konstruowanie optymalnego planu, ale dynamiczne czuwanie nad jego realizacją w trakcie miesiąca. W programie dostępna jest szeroka paleta sparametryzowanych raportów/wydruków.

12. Uwagi końcowe

Prezentowane zagadnienie stanowi część opracowanej przez autora, koncepcji kompleksowego systemu komputerowego wspomaganie eksploatacji technicznej dużej ilości pojazdów przedsiębiorstwa komunikacyjnego. Prezentowany system został z powodzeniem wdrożony w jednym z zakładów taboru PKP Cargo S.A., w odróżnieniu od koncepcji tzw. systemu DPD, scentralizowanego planowania z wsadowym przetwarzaniem informacji na serwerze centralnym bez możliwości interakcyjnego projektowania planów, który nie doczekał się żadnej pozytywnej realizacji. Na bazie krytyki systemu DPD powstała koncepcja systemu dla rozproszonego projektowania interakcyjnego w podległych PKP Cargo zakładach.

Koncepcją rozwoju systemu jest wykorzystanie serwera z centralną bazą danych PKP Cargo, z replikacją do niej dynamicznie tworzonych baz rozproszonych jednostek sieci. Takie rozwiązanie zapewnia nieporównywalnie wyższą niezawodność systemu informatycznego, możliwość pracy niezależnie od sprawności serwera centralnego czy też sprawności zdalnego połączenia z centralnym serwerem bazy. Rozwiązanie takie ogranicza również w zasadniczy sposób ilość przesyłanych do centralnego serwera informacji w systemie on-line i umożliwia ograniczenie zasobów centralnego serwera do wymaganych ogólnodostępnych w sieci danych.

Literatura

- [1] Caprara A, Fischetti M., Toth P., Vigo D., Guida P.L., *Algorithms for railway crew management. Technical report, DEIS, University of Bologna, Italy, DMI, University of Udine, Italy, Ferrovie dello Stato SpA, Italy, June 1997.*
- [2] Ftulis S.G., Giordano M., Pluss J.J., Vota R.J., *Rule-based constraints programming: application to crew assignment. Expert Systems with Applications 15 (1998) 77-85.*
- [3] Freling R., Lentink R., Odijk M., *Scheduling train crews: a case study for the Dutch Railways. Econometric Institute, Erasmus University Rotterdam, Econometric Institute Report EI2000-17/A.*
- [4] Opcom Pty Ltd, *Rail crew scheduling, rostering and management. Opcom Pty Ltd 2001.*
- [5] Ross C., Wren A., *Greedy genetic algorithms, optimizing mutations and bus driver scheduling. Computer-Aided Transit Scheduling, number 430 in Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems, pages 213-235. Springer, 1993.*